

VARLIK VERGİSİ GERÇEĞİ

Şefik ÇAKMAK

VARLIK VERGİSİ GERÇEĞİ

Şefik ÇAKMAK

Şefik ÇAKMAK

İşçi Partisi Merkez

Karar Kurulu üyesi,

Maliye Bakanlığı Eski Gelirler

Genel Müdür Yardımcısı

TEORİ DERGİSİ

NİSAN 2009 - SAYI: 231

VARLIK VERGİSİ GERÇEĞİ

I. GİRİŞ

Cumhuriyetle hesaplaşmanın maliye cephesi

Varlık Vergisi bugüne kadar karşı devrimcilerce C u m h u r i y e t Devrimi'nin yumuşak

karnı olarak görülmüş ve insafsız bir saldırının hedefi yapılmıştır. Ne yazık ki, bu saldırıyı

yalnızca karşı devrimcilere özgü saymak doğru olmaz. Eğitim kurumlarında (lise tarih

kitaplarında ve üniversitelerin iktisat ve maliye derslerinde) bile Varlık Vergisi hoyrat bir

ulusalcılık, bilimsel temelleri olmayan bir vergi uygulaması olarak öğretilmeye çalışılmıştır.

" H i t l e r ' i n Yahudi düşmanlığının Türkiye'ye ithali" olarak niteleyenler bile çıkmıştır.

Hitler z u l m ü n d e n kaçan ve devrimci Türkiye'nin kucak açtığı Yahudi Prof.

N e u m a r k ' ı n "Vergi Teorisi" ile ilgili yazılarında Varlık Vergisi sistemine önemli yer

verdiğinden hiç söz edilmez. Ç ü n k ü vergi teori ve uygulamasında uluslararası ü n ü olan,

herkesçe otorite kabul edilen Prof. N e u m a r k ' ı n Varlık Vergisi ile ilgili görüşlerinin bilinmesi

istenmez. Varlık Vergisini uygulaması için İstanbul Defterdarı yapılmış ve kendisine bu

amaçla verilen görevi kabul etmiş F a i k Ökte, Varlık Vergisi F a c i a s ı * adlı bir kitap y a z m a k t a n

da çekinmez.

Kapitülasyonlar, İttihat ve Terakki'nin Abdülhamit'e karşı savaşının ulusal ekonomi

boyutu, İstiklal Savaşı'nın malî kaynağını sağlayan Tekâlifî Millîye Kanunu, Türk Devriminin

Osmanlılıktan ulusalcılığa geçiş eylemi olduğu gerçeği. Cumhuriyet'i ulusal bir ekonomi
oluşturma ihtiyacına zorlayan acı geçmiş... Evet, bütün bunlar bilinmeden ve irdelenmeden
Varlık Vergisi doğru olarak değerlendirilemez ve irdelenemez.

Osmanlılıktan ulusalcılığa geçişin önemli nedenlerinden biri Girit'in yitirilmesi ve
Girit göçüdür. Abdülhamit'in 25 Ağustos 1896'da onayladığı Girit için "özel reform programı"
sonunda Girit yitirilmiştir. Girit için kabul edilen "özel reform programı". Doğru Anadolu'da
devlet kurma peşinde olan Ermenilere cesaret ve ümit vermiştir. Hemen ertesi günü çok
önemli bir terör eylemi gerçekleştirilmiş. Taşnak çeteleri İstanbul'da Bankalar Caddesi'ndeki
Osmanlı Bankası'nı basarak bankanın Türk güvenlik görevlilerini öldürmüşler, Girit'e tannanın
hakların doğru nun altı vilayetine de verilmesini istemişlerdir. Silah seslerine koşan Karaköy ve
Emişönü'ndeki balıkçı ve hamallar çetecilere saldırmış ve bazı çetecileri öldürmüşlerdir.
Ermeni çetecilerin elebaşılarını, saldırıya uğrayan bankanın Fransız Genel Müdürü çatıdan
gizlice kaçırarak kurtarmıştır.

* Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1951.

2

Varlık Vergisi olayım iyi anlayabilmek için, İttihat ve Terakki ile hız kazanan
ulusalcılığı yaratan olayları ve koşulları iyi anlamak gerekir.

II. ULUSAL EKONOMİ OLUŞTURMANIN TARİHÇESİ

1. İttihat Terakki ve ekonomide ulusalcılık

İttihat Terakki'nin iktidar dönemi Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yıllarına
rastlar. Bu savaşlarda dışarı ile işbirliği içindeki Rum, Ermeni ve Yahudi tüccar ve
bankerlerin ulusumuzun boğazını sıkma gayret ve eylemleri, ulusal bir ekonomi ve bunun için

ulusal bir burjuvazinin oluşturulması gayretlerinin tetikleyicileri olmuştur. İstanbul'da her zaman yaşanan gıda sorunu savaş yıllarında çok fazla artmıştır. İttihat Terakki yönetimi, iaşe sorununu çözme görevini Kara Kemal'e verir. Kara Kemal İstanbul'da ticareti ellerinde tutan, gıdaları depolarda saklayan, karaborsa yoluyla büyük vurgunlar peşinde koşan gayrimüslimlerin ticaret tekeli kırılmadan İstanbul'un gıda sorununun çözülmemeyeceğini görmüştür.

"İaşe Müdürü" Kara Kemal, karaborsacı gayrimüslimlere karşı esnaf örgütleri, Türk şirketleri oluşturur. Kara Kemal'in devlet desteğinde Türklere oluşturulan şirketler, İttihat Terakki içinde çok tartışılmıştır. En önemli karşıtları Maliye Bakanı Cavit Bey ve Yahudi milletvekili Emmanüel Karasu'dur. Diğer yandan İktisat Mecmuasında Moiz Kohe'nin (ya da diğer adıyla, Muhsin Tekinalp'in) ekonominin ulusallaşması girişimini desteklemesinin, bu konuda devletin öncülüğünü savunmasının altını çizmesi gerekir.

2. Türk şirket ve bankalarının kurulması

İttihat Terakki yönetimi Türklere ekonomik faaliyette etkin olmalarına önem vermiş, bunun için Türk şirket ve bankalarının kurulmasına ve çalışmasına devletin desteğini sağlamıştır. Türk esnaf, tüccar ve çiftçisini Yahudi, Rum, Ermeni tefecilerin elinden kurtarmak ve tefeciliğe son vermek için yerel ve ulusal bankacılık devletçe desteklenerek geliştirilmiştir. İttihat Terakki yönetiminin önce Türk devriminin öncülerinden Mihal Paşa Ziraat Bankasının çekirdeği "Mevlaket Sandıkları" nı kurmuştu.

Türklere ekonomi alanındaki uğraşları asırlardır Ahilik kuralları ile yürüyor ve yürütülüyordu. Türklere dükkân açmaları, meslek sınavını kazanmaları yanında, kentlerde nüfusa göre belirlenen dükkân sayısı göz önünde tutularak verilen izin ile gerçekleşebiliyordu. Türklere İstanbul'da dükkân açması ve yerleşmesi de Ahi örgütünün ve Kethüda sisteminin iznine bağlıydı. Lonca ve Kethüdalık sistemini kaldıran Esnaf Kararnamesi 26 Ocak 1910'da

kabul edildi. Böylece "Esnaf Cemiyetleri" kurulmasının yolu açılmış oldu. Kara Kemal'in yönlendirdiği esnaf derneklerinin girişimi ile; Milli Mahsulât Osmanlı Anonim Şirketi, Milli İthalat Kantariye Anonim Şirketi, Milli Ekmekçi Anonim Şirketi kuruldu.

3

Bu dönem de kurulan bankalar da aşağıdaki gibidir:

Kurulduğu il

Kuruluş yılı

İstanbul Bankası

İstanbul

1911

Emlak ve İkrizat Bankası

İstanbul

1914

Milli Aydın Bankası

Aydın

1914

İslam Ticaret Bankası

Adapazarı

1914

Karaman Milli Bankası

Karaman

1915

Kayseri Kök İktisat Bankası

Kayseri

1916

Akşehir Osmanlı İktisat Bankası

Akşehir

1916

Eskişehir Çiftçi Bankası

Eskişehir

1916

Ticaret ve İtibari U m u m i Milli Bankası

İstanbul

1917

K o n y a Milli İktisat Bankası

K o n y a

1917

M a n i s a Bağcılar Bankası

M a n i s a

1917

Esnaflar Cemiyetleri ile yukarıda sayılan şirket ve bankalar, 1923 İzmir İktisat

K o n g r e s i ' n d e ulusal şirket ve burjuvazinin o l u ş u m u n a önem verilmesi ve desteklenmesi için

devletin etkin olması y ö n ü n d e yoğun çabalar sarf etmişler ve bildirimler sunmuşlar, İktisat

Kongresi kararlarında da etkin olmuşlardır.

III. V A R L I K V E R G İ S İ : D Ü N Y A D A K İ T E O R İ V E P R A T İ Ğ İ

1. V a r l ı k V e r g i s i n i n t e o r i k d a y a n a ğ ı

Türkiye'de h e m e n herkes Varlık Vergisi'ni yerden yere vurmuş, vergicilik anlayışı ile

ilgili olmadığı, ulusalcı görüşlerin bir hezeyanı olduğu ileri sürülmüştür. Bu k o n u d a , h e m

bilgisizlik, h e m de estirilen "anti-demokratik" rüzgârının etkisinde k a t m a yüzünden, hiç de bu vergi aleyhinde olmaması gereken çevreler ve insanlar bile bu tezleri benimser d u r u m a düşmüşlerdir. Oysa durum h i ç de bunların iddia etliği gibi değildir. Varlık Vergisi'nin h e m teoride, h e m dünyadaki vergi uygulamasında önemli yeri vardır.

Varlık Vergisi anlayışının en önemli savunucusu J. M. Keynes'tir. Keynes, klasik liberal ekonomi anlayışım kabul etmemiş, arz ve talep dengesinin kendiliğinden oluşacağı ve J. B. Say'ın arzın talebini yaratacağı kuramını reddetmiş, arz ve talep arasındaki dengesizliğin ekonomilerde tıkanıklık, h a t t a büyük bunalımlar yaratacağını savunmuş, bu görüşlerine dayanan önlemler önererek 1929 b u n a l ı m ı n d a n çıkılmasını sağlamıştır. Arz talep dengesinin sağlanması k a p s a m ı n d a sosyal politikalar uygulanmasını da savunmuştur.

Bu görüşleri yanında ve bunları t a m a m l a r nitelikte, " G e n e l Varlık Vergisi" diyebileceğimiz, borçla vergi arası bir kavram ileri sürmüştür. Keynes, savaş nedeniyle bozulan ekonomik düzenin yeniden n o r m a l e dönmesi için, "savaşın yarattığı olanakları kullanarak zenginleşen kesimin vergilendirilmesi" gerektiği görüşündedir. Keynes, "zorla b o r ç almayı" ve alınan borcu ekonomi düzeltildikten sonra taksitlerle geri ödemeyi savunmuş,

4
b u n a amaçlayan görüşlerini savaşın bedelinin ödenmesi üzerine yazdığı kitabında yayımlanmıştır. Keynes, F r a n s a Maliye B a k a n ı ' n a 1926 yılında yazdığı mektupta, " U m u m i bir varlık vergisi, fazilet, adalet ve nazariye b a k ı m l a r ı n d a n m ü n a k a ş a götürmeyecek şekilde

faikdir [ü s t ü n d ü r - Ş Ç] " demiştir. [1](#)

G e n e çok önemli bir vergi teorisyen ve uygulamacısı olan Prof. F. N e u m a r k da, savaştan haksız kazanç elde edenlerden "savaş vergisi" olarak vergi alınmasını (borç değil) önermiştir. İddia edildiği gibi Varlık Vergisi, teorik dayanağı olmayan ve sadece C u m h u r i y e t Türkiye'sine özgü bir uygulama değildir. D ü n y a maliye literatüründe "Varlık Vergisi" (ya da

aynı anlama gelme üzere "Servet Vergisi") kavram ve t a n ı m ı n ı n önemli bir yeri vardır.

2 . D ü n y a d a k i u y g u l a m a l a r ı

Ü l k e n i n varlıklarını koruyan devletin, kişilerin elinde olsa da gerektiğinde bu varlıklardan pay alması gerektiğini ("Varlık Vergisi"ni) savunan ve tarihi 16. yüzyıllara kadar u z a n a n görüşler. Birinci ve İkinci D ü n y a Savaşlarından sonra somut vergi uygulamalarına dönüşmüştür. N e u m a r k ' ı n "savaş zenginlerinden alınan vergilerle savaşın yaralarının sarılması"nı savunan görüşleri doğrultusunda, varlık vergisi benzeri vergiler Almanya, Yunanistan, Bulgaristan, Macaristan, İsviçre, Hollanda, A B D , Fransa, İngiltere'de de uygulanmıştır. Örneğin Almanya'da savaştan kaynaklanan olağanüstü kazançlardan vergi alınması, 31Mart 1942 günlü k a r a r n a m e ile düzenlenmiştir. Yunanistan'da 1942 yılında uygulamaya k o n a n "Arızı olarak elde edilen servetler vergisi" adı verilen vergi ile "1 N i s a n 1941 t a r i h i n d e n sonra edinilmiş ve vergilendirilmemiş servetler" ve " N e r e d e n ve nasıl elde edildiği belgelenmeyen paralar" vergilendirilmiştir. A B D ' d e savaş hazırlıkları giderlerini karşılamak üzere şirket kârlarından %94 vergi alınmıştır.

III. V A R L I K V E R G İ S İ ' N İ N N E D E N L E R İ

1 . İ s t i k l a l S a v a ş ı ' n ı n m a l i y ü k ü n ü k a r ş ı l a m a d a

A n a d o l u v e İ s t a n b u l

Varlık vergisi elbette, aşırı artan devlet giderlerinin karşılanması amacı ile uygulamaya konmuştur. İstiklal Savaşı'nın Tekâlifi Milliye vergileri de bir çeşit varlık vergisidir, h e m d e en ağırından. İ n a n ı l m a z yoksunluk ve yoksulluk koşulları içinde İstiklal Savaşı'nı yürütenler, savaşın giderlerini karşılamak için Anadolu halkından çok daha ağır vergilerin ödenmesini istemiş ve bu vergileri almışlardır. Üstelik, ülke servet ve gelirinin yığıldığı yer olan İstanbul'un varlıklı kesimi, İstiklal Savaşı'nın finansmanı ile ilgili hiçbir mali yükün altına girmemiştir. İstiklal Savaşı'nın mali yükünü esas olarak Anadolu halkı

sırtlamıştır. Varlık Vergisi'nin uygulanmasında, bu önemli gerçeğin de etkisinin olmadığı söylenemez. Varlık Vergisi nedeniyle kıyameti koparanlar, fakir Anadolu halkının tüm varlıklarına %40'ını (yarıya yakınını) isteyen Tekâlifi Milliye Kanunu'nun uymezden gelirler, İstiklal Savaşı'nı başaran devrimci kadroların, savaştan sonraki kamu gereksinimlerinin karşılanmasında, İstanbul zenginlerini vergilendirmemeleri zaten düşünülmemizdi. Ancak, Varlık Vergisi'nin amacı, sadece devletin akçalı gereksiniminin karşılanması ile sınırlı değildi.

1 Mektubunun tam metni, Türk Ekonomi Dergisi'nin Ocak, Şubat 1945 sayılarında Selahittin Tukeyu'nun çevirisi ile yayımlanmıştır.

5

Ulusal ekonominin kurulması, ekonomik etkenlik ve egemenliğin ulusallaştırılması amacı da devlet gereksiniminin karşılanması amacı ile iç içe olan bir başka amaçtı.

2. Ekonominin ulusallaştırılması ve Varlık Vergisi

İstiklal Savaşı'ndan hemen sonra devrimci kadrolara, devrimin önderlerinin ortaya koyduğu hedef olan "ekonomik bağımsızlık" gerçekleştirilmeden ulusun siyasi bağımsızlığının olamayacağı ilkesi, sıkı sıkıya bağlı kalmaları ve asla unutmamaları gereken bir ödev olarak verilmişti. Bağımsızlık, ekonomi ulusallaştırılmadan sağlanamazdı. Sıcak savaş biter bitmez, Lozan Anlaşması bile imzalanmadantoplana İzmir İktisat Kongresinde,

ekonominin ulusallaştırılması amacı açıkça ve cesaretle vurgulanmıştır. Varlık Vergisi'nin İstanbul burjuvazisini, özellikle azınlık kesimini vergilemeyi amaçladığı elbette doğrudur!

Bunun kaynakları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve yağmalanış nedenlerindedir, Türk

Devrimi'nin ve İstiklal Savaşı'nın gerçeklerinden, devrimin amaçlarındansoyutlanarak açıklanamaz. Bu verginin kaynaklarını anlamak için her şeyden önce İzmir İktisat

Kongresinin hazırlıklarını, görüşmelerini ve kararlarını irdelemek gerekir.

İzmir İktisat Kongresinde (17 Şubat-4 Mart 1923) Müslüman Türklerin gayrimüslim azınlıkların yerini alması, ekonomide etkinlik sağlamaları tartışılan başlıca konulardan biri olmuştur. Ahmet Hamdi Başar'ın (Limancı Hamdi diye bilinir), "Milli Türk Ticaret Birliği [ki,

Ahmet Hamdi Başar kurucusudur] gerek ihracat ve ithalat ticaretinde ve gerekse toptancı ve

yarı toptancı ticarete Türk tüccarının hâkim olmasını amaç edinmişti. Bu iş için mutlaka

Devletin yardımı ve enerjik müdahalesi lazımdı... (...) devletin Türk tüccarları arasında şirketler, tröstler, konsorsiyumlar kurmalarını sağlayarak, onlara ithalat ihracat işlerinde bazı imtiyazlar tanınmasını istiyorduk. Liberal bir görüş ve serbest rekabet şartları içinde ticaretin millileştirilmesi, iktisadi hâkimiyetin Türk milletinin eline geçmesine imkân olmadığı için, başlangıç döneminde, devlet gücüne dayanan bir mücadelenin zorunlu olduğuna inanmamakta yadıkk [2 sözleri](#) İzmir İktisat Kongresi'ndeki eğilimi göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın kongreyi açış nutkundaki altı çizilmesi gereken bazı sözlerini de vermek isteriz: "Daha önceki yıllarda, padişah hediyesi olarak büyük bir onur ve benlik duygusu içinde, yabancı ülkelere tanınan haklar ve memleket içindeki Müslüman olmayan

azınlığa verilen her şey, sanki onların doğal hakları imiş gibi kabul olundu. Fakat yabancı devletler, bununla da yetinmediler. Her fırsatta bu hakları genişletmek ve geliştirmek için yollar aradılar ve buldular.

"İçeride yaşamakta olan azınlık, korumayı başardıkları kazanılmış haklara dayanarak ve dışarının planlama ve yardımına sığınmak suretiyle, siyasi bir varlık kazanmak için çalışmaktan geri durmadılar. Bir yandan içerideki azınlığı kışkırtmakta olan yabancılar, diğer yandan baskı ile devlet ve millete karşı yeni imtiyazlar alıyorlardı. Bu sürekli baskı altında,

zaten kötü d u r u m a düşmüş olan anayurt da, devlete verebilecek parayı güçlükle sağlayabiliyordu. (...) Bir devlet ki, kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi yabancılara uygulayamaz; bir devlet ki, kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini d ü z e n l e m e h a k k ı n d a n alıkonulur; bir devlet ki, kendi k a n u n l a r ı n a göre yargı hakkını yabancılara uygulayabilmekten yoksundur; o devlete bağımsız denilemez."

Mustafa Kemal P a ş a n ı n Kongreyi açış konuşması, Yahudi ve Hıristiyan azınlığın ekonomik etkinliğinin azaltılması gerekliliğinin ipuçlarını vermektedir. Kongredeki Aktaran Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni I. Cilt, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 226.

6

delegelerin (bu delegeler çiftçi, sanayici, işçi, t ü c c a r olmak üzere dört gruptan oluşmuştu) oy birliği ile aldıkları ve on iki m a d d e ile belirledikleri kongre kararlarına, "Misak-ı Milli"yi çağrıştıran biçimde "Misak-ı İktisadi" denmesini de anlamlı buluyoruz. C u m h u r b a ş k a n ı İsmet İn ö n ü 1942 yılında Meclis açış konuşmasında, " B M M ' n i n dikkatini celbetmek isterim ki, patladığı g ü n d e n beri dünya harbine m e m l e k e t i m i z e n ziyade bugün yaklaşmıştır" dedikten sonra aşağıdaki değerlendirmeyi yapmıştır:

"Aziz arkadaşlarım; şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası b ü t ü n vatanımızı ızdırıp içinde bulunduruyor. (...) elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu t ü c c a r ve b ü t ü n bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sayan ve hangi yabancı hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı büyük bir milletin b ü t ü n hayatına küstah bir şekilde kundak koymaya çalışmaktadır. Üç beş yüzü geçmeyen bu insanların v a t a n a karşı zararlarını gidermek yolu elbette vardır."

Bu b ö l ü m ü bitirmeden önce Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun, parti grup toplantısında Varlık Vergisi yasa taslağı ile ilgili k o n u ş m a s ı n d a n küçük bir bölüm vermek istiyoruz; "Bu

k a n u n a y n ı z a m a n d a b i r i h t i l a l k a n u n u d u r . B i z e i k t i s a d i i s t i k l a l i m i z i k a z a n d ı r a c a k b i r f ı r s a t

karşısındayız. Piyasamıza hâkim olan gayrı Türk unsurları bu sayede bertaraf ederek Türk piyasasını Türk tüccarlarının ve Türklerin eline vereceğiz. İstanbul'daki gayrimenkullerin Türklere intikalini yine bu sayede t e m i n edeceğiz. Gayrimenkullere tarh edilecek vergilerin ancak dördte biri Türklere tahmil edilecektir." G ü n ü m ü z d e i k i n c i c u m h u r i y e t ç i l e r i n , C u m h u r i y e t D e v r i m i ö n c e s i v e h e m e n s o n r a s ı y a b a n c ı l a r ı n e l i n d e k i t i c a r i , s ı n a î i ş l e t m e l e r i l e f i n a n s k u r a m l a r ı n ı n s a y ı s ı n ı b u g ü n k ü s a y ı l a r ı i l e k a r ş ı l a ş t ı r ı p , a r a d a k i b ü y ü k f a r k a d e m o k r a s i k a r ş ı t l ı ğ ı v e d e s p o t l u k l a a ç ı k l a m a g a y r e t l e r i , V a r l ı k V e r g i s i ' n i k ö t ü l e m e k a m p a n y a s ı i l e b i r l i k t e d e ğ e r l e n d i r i l m e l i d i r .

3 . V a r l ı k V e r g i s i ' n i n a k ç a l ı n e d e n l e r i

Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun C H P grubundaki k o n u ş m a s ı n d a n a l ı n t ı l a d ı ğ ı m ı z a ş a ğ ı d a k i s ö z l e r i V a r l ı k V e r g i s i n i n a k ç a l ı y ö n ü n ü d e o r t a y a k o y m a k t a d ı r : (...) e ş y a f i y a t l a r ı n ı n b u g ü n k ü d e l i c e a r t ı ş ı n d a f ı l v a k i i s t i h s a l o l m a z l ı ğ ı n ı n i t h a l a t n o k s a n ı n ı n , y a n l ı ş t e d b i r l e r i n , b i l h a s s a d o y m a k b i l m e y e n h ı r s ı n v e i h t i k â r ı n g e n i ş h i s s e l e r i v a r d ı r . F a k a t b ü t ü n b u n l a r ı n t e s i r i k a d a r d i ğ e r b i r v a k a v a r d ı r k i o d a t e d a v ü l d e k i T ü r k p a r a s ı n ı n m ü t e m a d i y e n a r t m a s ı v e 7 0 0 m i l y o n l i r a y a ç o k y a k l a ş m ı ş o l m a s ı d ı r . B u b ü y ü k p a r a y ı d a i h m a l e t m e k o l m a z d ı . O n u n i ç i n d i ğ e r i ş l e r i l e b e r a b e r b u p a r a ü s t ü n d e d u r a r a k b i r i l a ç b u l m a y ı e n ö n d e g e l e n v a z i f e s a y d ı k . B u i ş i ç i n t e k y o l ; t e d a v ü l e ç ı k a n p a r a n ı n b i r k ı s ı m ı n v e r g i o l a r a k g e r i ç e k m e k t e n i b a r e t t i r . B u g e r i a l ı ş b a ş l ı c a , h a r p y ı l l a r ı n d a ç o k p a r a k a z a n m ı ş o l a n l a r d a n y a p ı l m a l ı d ı r . "

O yıllarda, İkinci D ü n y a S a v a ş ı ö n c e s i n d e n b a ş l a y a r a k b ü t ç e g e l i r g i d e r l e r i a ş a ğ ı d a k i t a b l o d a g ö r ü l d ü ğ ü g i b i y d i : B ü t ç e g e l i r g i d e r d e n g e s i y a l n ı z 1 9 4 2 y ı l ı n d a a ç ı k v e r i y o r v e b u y ı l d a b ü t ç e g i d e r l e r i g e l i r l e r d e n 6 0 . 0 0 0 . 0 0 0 T L , y a n ı % 1 8 f a z l a d ı r .

T a b l o 3

Yıl

Gelirler

Giderler

D e n g e

1938

250.049.000.-TL

249.454.000.-TL

(+) 595.000.-TL

1939

261.110.000.-TL

261.064.192.-TL

(+) 45.808.-TL

1940

268.481.000.-TL

268.470.321.-TL

(+) 10.679.-TL

1941

309.743.000.-TL

309.740.396.-TL

(+) 2.604.-TL

1942

334.328.340.-TL

394.326.938.-TL

(-) 59.998.598.-TL

1943

486.720.500.-TL

486.717.349.-TL

(+) 3.151.-TL

Bu gerçek nedeniyle 1942 yılının K a s ı m ayında Varlık Vergisi K a n u n u kabul ediliyor.

1943 yılında giderler 1940 yılına göre, yaklaşık %70, bir önceki yıl 1942 ye göre yaklaşık %23 arttığı halde, Varlık Vergisi'nin uygulandığı 1943 yılında b ü t ç e açık vermiyor, az da olsa fazla veriyor.

IV. V A R L I K V E R G İ S İ K A N U N U V E U Y G U L A M A S I

1 . V a r l ı k V e r g i s i K a n u n u ' n u n a n a i l k e l e r i

Varlık Vergisi K a n u n u yaklaşık beş sayfa ve 17 m a d d e d i r . Yasayı ayrıntılı olarak açıklamayı gerekli g ö r m ü y o r u z . Bu vergi k o n u s u n d a bilinmesi gereken birkaç noktayı özet olarak vermeyi yeterli buluyoruz.

Yasanın k o n u s u : Servet ve k a z a n ç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançlarıdır.

Mükellefleri: K a z a n ç vergisi mükellefleri, büyük çiftçiler, bina sahipleri, 1939

yılından sonra ş u y a d a b u b i ç i m d e k o m i s y o n almış olanlardır.

Verginin hesaplanması: İl ve ilçelerde en büyük mülkiye m e m u r u n u n (vali ya da

k a y m a k a m) başkanlığında t o p l a n a c a k en büyük mal m e m u r u (defterdar ya da m a l m ü d ü r ü) ile

ticaret odaları ve belediyelerin kendi üyeleri arasından seçeceği iki ü y e d e n kurulu

komisyonlar,

— En son yılda t a r h edilmiş k a z a n ç vergisi tutarını,

— Çiftçilerin zirai vaziyetini,

— G a y r i m e n k u l l e r i n vergi kıymetini,

gözden geçireceklerdir. Ancak komisyonlar Varlık Vergisi'ni, bunlarla bağılı olmaksızın kendi k a n a a t l e r i n e göre saptayacaklardır. Yasada M ü s l ü m a n G a y r i m ü s l i m ayrımı yoktur. U y g u l a m a d a komisyonlara bu k o n u d a talimat verildiğini sanıyoruz.

C e z a uygulaması: K o m i s y o n l a r c a tutarı s a p t a n a n ve tebliğ edilen vergileri z a m a n ı n d a

ö d e m e y e n l e r "borçlarını t a m a m e n ödeyinceye k a d a r " m e m l e k e t i n h e r h a n g i bir yerinde genel

h i z m e t l e r d e , belediye h i z m e t l e r i n d e çalıştırılacaklardır.

Faik Ökte, age

8

2 . V e r g i n i n u y g u l a n m a s ı

Komisyonlar, (G) başlığı altında gayrimüslimleri, (M) başlığı altında M ü s l ü m a n l a r ı listelemişler ve her mükellef için vergi takdir etmişlerdir.

3 . U y g u l a m a s o n u ç l a r ı

İstanbul'da 62.515 mükellefe 317.275.000.-TL

A n a d o l u d a 51.793 mükellefe. 148.073.000.-TL

Toplam 465.348.000. -lira tahakkuk ettirilmiş ve tahakkuk eden

bu verginin 314.920.000.- lirası tahsil edilebilmiştir. [4](#)

V. T O P L U D E Ğ E R L E N D İ R M E

Varlık Vergisi'nde yargı y o l u n u n yasa ile engellenmiş olması ile çalışma zorunluluğu getirilmesi tartışma konusu yapılmıştır. Bunlar tartışılabilir. Çalışma z o r u n l u l u ğ u n u n u y g u l a n m a s ı n d a gayrimüslimlere yapılan kimi işlemlere ilişkin eleştirilerin haklı yanları da vardır. Vergi yasasının d a h a olumlu, daha yumuşak yaklaşımlarla uygulanması gerektiği söylenebilir. Ancak uygulamaya ilişkin bu eleştirilerin, verginin amaç ve hedefini

k a r a r t m a m a s ı ; yasanın, yalnız bu y ö n ü n e bakılarak "facia" diye nitelenmemesi gerekir. İkinci

cumhuriyetçilerin ve neoliberal siyasetçi ya da tarihçilerin, uygulamadaki kimi olumsuzluklara bakarak verginin t ü m ü n ü t o p a t u t m a l a r ı n ı n bilimsel ve haklı bir gerekçesi yoktur.

Bu verginin uygulanması için özel olarak İstanbul Defterdarlığı'na atanmış Faik Ökte'nin Varlık Vergisi Faciası diye kitap yazmasını anlamak m ü m k ü n değildir. Maliye Bakanı F u a t Ağralı, İstanbul Defterdarı Şevket Adalan'ın yerine defterdar olarak Faik Ökte'yi atarken, kendisine, İstanbul Defterdarlığı'na atanması nedeninin, çıkacak Varlık Vergisi K a n u n u n u n sağlıklı bir şekilde uygulanmasını sağlamak olduğunu açık ve net olarak bildirir. Görevi kabul e t m e m e k elindedir. N i t e k i m Varlık Vergisi Faciası adlı kitabında kendisine d a h a önce Gelirler Genel M ü d ü r l ü ğ ü ' n ü n önerildiğini, bu görevi kabul etmediğini belirtmiştir. Diğer y a n d a n kitabındaki şu cümle oldukça anlamlıdır: " K a n a a t ı m c a Ağralı'nın aff edilemeyecek kusuru, Saraçoğlu'nun kafasından çıkan varlık vergisini itiraz e t m e d e n kabul eylesidir." Oysa, Faik Ökte 12 Eylül 1942'de İstanbul Defterdarı olarak atanır. A t a n m a d a n önce ve sonra Varlık Vergisi hazırlık çalışmalarına katıldığını, yasa tasarılarının kendisine gösterildiğini, düşüncesinin alındığını gene kitabında anlatır. Maliye Bakanı Ağralı için söylediği "affedilemeyecek kusuru" hiç üzerine almaz.

Diğer y a n d a n yasa m e t n i n d e ne "facia", ne de Müslim-Gayrimüslim ayrımı vardır. Verginin tutarını saptamak t a m a m e n komisyonların yetkisindedir. Komisyonların, haksız kazançları şu ya da bu biçimde belirleyip mükelleflere makul ölçülerde vergi saptamaları gerekir. Komisyonların en etkili kişisi de İstanbul'un en büyük mal m e m u r u , yani Faik Ökte'dir. O r t a d a facia varsa, bu faciayı yaratan da kendisidir. K a n u n değildir. Hüseyin Pervez Pur, Varlık Vergisi ve Azınlıklar. Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007.

m e m l e k e t t e çiçek açmış ve meyve vermiştir" sözleriyle uygulamadaki kimi olumsuzlukların sorumluluğunu adını a n m a d a n Prof. N e u m a r k ' a yükleyerek işin içinden sıyrılmaya, h e m d e bu

ilerici vergiyi "facia" diye niteleyerek 1950 sonrası açılan d ö n e m i n kuvvetlerine şirin

gözükmeye çalışmaktadır. Kaldı ki, Prof. N e u m a r k ' ı n , vergi teorisinde savaşın bedelinin

savaştan yararlananlara ödettirilmem diye özetleyebileceğimiz g ö r ü ş ü n ü n ötesinde

Türkiye'deki Varlık Vergisi çalışmalarına katıldığını, etkin olduğunu gösteren bilgi ve

bulguya biz rastlamadık. O yıllarda Prof. N e u m a r k , ülkemizin g ü n ü m ü z e kadar (günümüz

dahil) en tutarlı vergi kanunları olduğu herkesçe kabul edilen Gelir Vergisi, K u r u m l a r Vergisi,

Vergi Usul K a n u n l a r ı n ı n hazırlık çalışmalarını gene çok büyük vergicimiz Ali Alaybek'le

birlikte yürütmektedir. Faik Ökte'nin yukarıya aldığımız sözüne yanıtı, Boğaziçine Sığınanlar⁵

adlı kitabında çok zarif olmuştur: "Bu kitap [Varlık Vergisi Faciası- ŞÇ] o z a m a n l a r

İstanbul'da vergi t o p l a m a işlerini yürüten F a i k Ökte tarafından yazılmış ve müstehzi olarak

b a n a ithaf edilmiştir." Faik Ökte'nin yukarıya aldığımız sözünü, kitabın kendisine ithaf

edildiği b i ç i m i n d e alaya almıştır.

Verginin uygulanması k o n u s u n d a Şükrü Saraçoğlu'nun kararlılığını vurgulayarak

yazımızı sonlandırmak istiyoruz.

Varlık Vergisi ile ilgili olarak d ö n e m i n önemli gazetecilerinden A h m e t E m i n Yalman

Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na gider. Başbakanla eskiden beri sürmekte olan yakın dostluğuna

da güvenerek vergiye karşı tepkileri iletmek ister. Kendisini dinleyen Başbakan çok sert

konusur. Özetle:

— Yıllardır sabredildiğini, haksız kazanç sağlayanların bu sabrı yanlış

değerlendirdiklerini, ihtarlar karşılığında söz verdikleri halde sözlerini tutmadıklarını,

— Haksız kazanç sağlamak için yurttaşların ekmeğine göz diktiklerini,

— Üstelik "bu adamlara d o k u n m a y a gelmez, ülke dışı ilişkileri olduğundan, b ü t ü n

ekonomik yaşamı durdurabilirler" b i ç i m i n d e söylemler olduğunu,

— Özel ticaretin gerek duyduğu h u z u r ve güvenin, Türk toprağına ve milletine bağı ve namuslu olmayı gerektirdiğini,

— Varlık Vergisi uygulamasında h a t a ve haksızlıklar olduğunu kabul edebileceğini, ancak Türk vatandaşlığı sıfatının esas olduğunu, vatandaşlık sıfatının da yurda bağılılığı ve hizmeti gerektirdiğini,

b e l i r t i r v e e k l e r : "Yurda faydalı olabilen her fert, ash, nesebi, dini ne olursa olsun öz Türk vatandaşıdır." [6](#)

Başbakanın siyaha boyadığımız cümlesi varlık vergisinin ırkçılık ve din ayrımcılığı amacı taşımadığını açıkça göstermektedir. Hangi ırk ve d i n d e n olursa olsun, y u r d u n u seven, zarar vermeyen, kendini yurttaş gören herkesin öz Türk vatandaşı olduğunu, yurda zarar verenlere karşı da ırkı, dini, mezhebi ne olursa olsun önlem alınacağına vurgulamıştır.

Fritz Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yayını, 1982.

Ahmet Emin Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim, İstanbul, Pera Turizm Yayınları, 1997.